

Günümüzün Değişen Paradigmasında Eğitim ve Sanat

Prof. Dr. Hasan SAYGIN
İstanbul Aydın Üniversitesi Rektör Yardımcısı
ve
Mühendislik&Mimarlık Fakültesi Dekanı

19. Yüzyıl başlarında terk edilen paradigmanın ürünü dogmatik eğitim modelinin yetiştirdiği birey, zamanla değişen paradigmanın gerektirdiği özellikleri karşılamaktan doğal olarak uzaklaştı. Zamanın değişen paradigmasında tebaanın yerini yurttaş almakta ve “insanlar, haklar yönünden özgür ve eşit doğarlar ve yaşarlar” söylemi önem kazanmaktaydı. Friedrich Wilhelm Christian Carl Ferdinand von Humboldt’un bu dönemde ortaya koyduğu eğitim modeli, değişen paradigmaya uygun bireyi yetiştirmeyi olanaklı kılıyordu. Bu modelde bağımsız düşünebilen yurttaşlar yetiştirmek esas amaç idi. Von Humboldt’a göre ilköğretim, çocuğa düşünmeyi, düşüncelerini ifade etmeyi ve okuma yazmayı öğretmeli ve çocuğu “şey”leri tarif etme yolunda karşılaşılan güçlükleri aşabilecek hale getirmeliydi. Ortaöğretim ise, eksikliği halinde bilimsel içgörü ve becerinin mümkün olamayacağı dilbilgisi, tarih ve matematik konularındaki bilgilerin eşit ağırlıklı olarak öğrencinin düşünme yeteneğini geliştirecek biçimde verilmesiyle ilgiliydi. Ancak burada von Humboldt için iki temel kaygı söz konusuydu: Birincisi, “öğrenme” eyleminin kendisiyle; ikincisi, “öğrenmeyi öğrenme” ile ilgiliydi. Öğrenci ortaöğretimden ancak, kendi kendine öğrenebilecek duruma gelmesini sağlayacak kadar bilgiyi başkalarından edindikten sonra mezun olabilmeliydi. Eğitim bu kaygılar etrafında dönmeliydi ki; ilköğretimde varlığı şart olan öğretmenin rolü, orta öğretim bittiğinde neredeyse vazgeçilebilir hale gelsin. Böylece, sıra üniversiteye geldiğinde artık öğrenci pasif bir “öğrenen” olmaktan çıkarak “araştıran”a dönüşecek, öğretmenin işlevi onu araştırmalarında yönlendirmek ve desteklemek ile sınırlı kalacaktı. Ardından Von Humboldt 1810 yılında kurulmasını üstlendiği Berlin Üniversitesi’nde üç temel ilke üzerine oturan yüksek öğrenimle ilgili düşüncelerini hayata geçirdi. Birinci temel ilke, üniversitede araştırma ve eğitimin birlikte ve ayrılmaz bir bütünlük içinde yürütülmesiydi. Üniversite, yeni bilgi üretmek için araştırma yapacak ve bilgiyi öğrencilere araştırma sonuçlarına dayanarak aktaracaktı. Von Humboldt’a göre araştırma, üniversiteyi diğer eğitim kurumlarından ayıran ana unsur olmalıydı. Von Humboldt’un Berlin Üniversitesinde kristalize olan yüksek öğretimle ilgili düşüncelerinin dayandığı ikinci temel ilkeye göre sosyal bilimlerle doğa bilimleri birlikte üniversitedeki öğrenimin çekirdeğini oluşturmalıydı. Her öğrenci önce bu alanlarda genel bir temel eğitimden geçirilmeli, kendi alanında uzmanlaşma ancak bu temel eğitimden sonra başlamalıydı. Böylece bu üniversitenin her mezunu, ortak bir temel kültüre sahip olacaktı. Von Humboldt’un üçüncü temel ilkesi, öğrenme ve öğretme özgürlüğü sözleriyle sloganlaşan akademik özgürlük idi. Von Humboldt’a göre Berlin Üniversitesi’ndeki profesörler ve öğrenciler, dini ya da siyasi herhangi bir otorite tarafından yönlendirilmeden, etki altında kalmadan özgürce araştırma ve eğitim yapabilmeliydi (Babüroğlu, 2003).

Daha sonra diğer düşünürler tarafından da yapılan katkılarla bu eğitim modeli, zamanın gelişen paradigmasının yayılmasını ve benimsenmesini sağladı. Daha doğru bir deyişle, paradigma kendini yeniden üretebilmek için bu eğitim modelini geliştirdi. Yeni paradigma aydınlanma çağının değerlerini içermekteydi. Bu değerler, çağın üretim ilişkilerinin gerektirdiği akılcı, bilimsel, sanatsal ve kentsel kültüre aitti. Aydınlanma Çağı paradigmasının ekonomik ve politik ayağını başlangıçta endüstriyel üretim ve bu üretimin uluslararası dolaşımı, daha sonraki aşamada sermaye ihracı; kültürel ayağını ise modernizm oluşturmaktaydı. Bu noktada, çağın üretim ilişkilerinde görece daha ileri ve modernizmi

içselleştirmiş ABD ve Almanya gibi ülkeler, bu eğitim modeliyle gereksinim duydukları bireyi yetiştirip paradigmanın kendini yeniden üretmesini sağladılar. Gelişmekte olan ülkeler ise üretim ilişkilerinin ve modernitelerinin eğretiliği nedeniyle böyle bir modeli ancak karikatürize bir düzeyde uygulayabildiler. Dolayısıyla eşyanın tabiatı gereği artan kaotik yapıları ile tarih sahnesindeki yerlerini aldılar.

Aydınlanma Çağı'nın paradigması, başlangıçta her alanda olduğu gibi sanatta da coşkun ve özgürlüğün hâkim olduğu bir dönem yaşanmasını sağlasa da kendini yeniden üretirken içeriğine uygun üretilen her ürünün fonksiyonelliği, ölçülülüğü ve yeterliliğini temel kıstas almış (Turani, 2008) ve dolayısıyla bir disiplini dayatmıştır. Bu dayatma beraberinde, yabancılaşmayı ve monotonluğu toplum yaşamına sokmuştur. Bununla birlikte sermaye ihracının getirdiği gerilimler savaflara neden olmuş, buna bağlı olarak paradigmanın eleştirilmesi ve giderek aşılması yönünde çabalar görülmeye başlamıştır. Bu süreçte, plastik sanatlarda Ekspresyonizm, Dadaizm ve Sürrealizm gibi tepkisel akımlar paradigmanın bunalımlarının ortaya çıkarılmasında etkin olmuştur. Çünkü sanat, doğası gereği hem var olan paradigmanın geniş kitleler tarafından benimsenmesi ve yerleşmesinde, hem de tıkanan paradigmanın terk edilmesinde kilit rol oynar. Bu nedenle de sanat eğitimi bu rolün merkezinde yer alır.

Var olan paradigmanın çeşitli konularda yetersiz kalmaya başlaması düzenin sarsılmasına, bunalım üretmesine neden olur ve sonunda yerini yeni bir paradigmaya bırakır. Burada, paradigma değişiminin eski paradigmanın modifikasyonu anlamına gelmediği önemle vurgulanmalıdır. Paradigma değişimi, algılama, düşünme, değer verme ve davranış biçimimizin radikal olarak değişmesini sağlayacak yeni değerler dizgesinin doğması demektir. Paradigma değişimleri, olayların ve olguların bireyin bilincinde ve/veya bilinçaltındaki yansımaları değiştirir. Algılanan veriler paradigma değişiminden öncekiyle aynı olsa dahi bu verilerin anlamlandırılması farklılaşacağından bireyin hayatındaki her olgu da öncekinden farklı olacaktır (Saruhan ve Özdemirci, 2005). Aslında C. G. Jung'un "kolektif bilinç" ile açıklamaya çalıştığı da aşağı yukarı budur.

Aydınlanma Çağı Paradigması'nın vaat ettiği daha iyi ve daha güzel bir dünya söylemini gerçekleştirememesi, yerini küreselleşme paradigmasına bırakmasıyla sonuçlanmıştır. Küreselleşme paradigmasının ekonomik ve politik ayağının en belirgin özelliği uluslararası para ve fon hareketlerine dayanan neoliberalizm, kültürel ayağınıysa post modernizm oluşturmaktadır. Post modernizmde, modernizmin aksine akıl sorgulanmakta, amaç oyuna, tasarım rastlantıya, hiyerarşi anarşiye, toplum bireye, tarih yaşanan ana, varlık yokluğa, güç bitkinliğe, derinlik yüzeyselliğe, simgesel sanat imgesel performansa dönüşmektedir (Saruhan ve Özdemirci, 2005). Post modernizm, neoliberal yapının ihtiyaç duyduğu hızlı ve anlamsız bir şekilde tüketmesi gereken bireyin ruhsal alt yapısını belirlemiştir. Aydınlanma paradigmasında bireye hâkim olan duygular önceleri coşku, sonraları ise monotonluk ve korku iken küreselleşme paradigmasında, bireyin hızla atomize olmasının sonucu ortaya çıkan kaygı duygusudur.

Küreselleşme paradigması kendini yeniden üretirken sanatta yaratıcılık sıfatını umursamaz, alıntı yapmaktan ve tekrarlamaktan çekinmez. Sanatçı yorumunu gereksiz bulur. Her şeyin sanat olabileceğini ya da ne yapılsa yapılsın sanat ürünü olarak sunulabileceğini ve sanat eserinin herkes tarafından üretilebileceğini ileri sürer. Böylece küreselleşme paradigması sanatın sıradan, sığ ve eğlencelik düzeyde yeniden üretilmesine olanak tanır. Postmodernist sanat artık ne modernist sanat ustalarının savunduğu gibi estetik deneyimin bir ayrıcalıklı alanıdır ne de eleştirel düşünce özgürlüğünün zor kazanılmış kavgasıdır. Post

modern sanat, yaratıcılığın tükendiğini, eleştirel bilincin terk edildiğini, yeninin yarattığı sansasyonun yerini yeniye karşı bıkkınlığa bıraktığını ve amaçsızlığı gösterir. İyimser bir yaklaşımla, ironik ama aslında kinizm olan bir ilgisizliği de kapsayan, kişinin aynının sonsuz döngüsünü izlediği hissi, post modern sanatın en açık belirtisidir. Eğer modern sanata enerji veren şey buluş ve deney yapma duygusuysa, post modern sanatta bu durum bir tükenmişlik halini temsil etmektedir. Nitekim bizi önceleyenlerin bitimsiz bir retrospektifine bağlı kalmışız gibi gözükmektedir. Örneğin bugün, resim sanatının bütünü, gelecekte elini çekerek geçmişe yönelmekte, post modern sanat, zaman zaman oyunlar oynayan ve az ya da çok modernistlerin şiddetle reddettiği kitsch bir tarzla, yakın ya da uzak geçmişin hatta bugünün tüm biçimlerini ve yapıtlarını yeniden kendine mal etmektedir. Bu durum bize, sanatın yaşamını, ancak tarihinin ve kalıntılarının yeniden kullanılmasıyla sürdürmeye çalıştığını gösterir (Bakınız Resim-1, Resim-2 ve Resim-3). Küreselleşme paradigmasının hâkim olduğu çağımızda sanata ait tüm değerler çözümlenip çoğalarak kaybolmaktadır. Bu çoğalmaya koşut ortaya çıkan ürün değersizleşmektedir. Bu bağlamda sanat tarihinde yerini alan akımların aksine postmodern sanat içindeki tüm akımlar ve hareketler birbirlerinden tam bir farksızlık içinde bir arada bulunabilmektedir. Çünkü artık sanatçının var olana durumu yadsıması sonucu eskiye karşı yeni bir şey ortaya koyma duyarlılığı ile eser üretme kaygısı, yerini eklektik, toplama, anlamdan yoksun ve herhangi bir estetik ölçüte uymayan bir başıboşluk halinde endüstriyel bir faaliyet gibi üretilen eserlerin pejmürde bir haleti ruhiyesine bırakmıştır (Su, 2005).

Resim 1- Venus at a Mirror, **Peter Paul Rubens** (1577 – 1640), Hollandalı-Flaman barok dönemi ressamı

Aslında bu yaratılan atmosferin bireyi için yüce hiçbir değer kalmamıştır. Her şey zamandan ve mekandan bağımsız, erişilebilir ve tüketilebilirdir. Tam da neo-liberal ekonomik anlayışın istediği birey tipinin üretimidir bu. Burada dikkat edilmesi gereken bir unsur küreselleşme paradigmasının yarattığı bu anlayışın estetik biçimden hızla kaçmayı önermesidir ki; bu da bireyi estetiği reddetmeye kadar götürür. Estetiğin reddinin sanatın yıkımına dönüşmesi kaçınılmazdır. Burada konteksti farklı da olsa Hegel'in sanatın sonundan, tükenişinden, ölümünden söz etmesi akla gelir. Ve artık sanat insanlığın geçmişine ait bir etkinlik olarak tarihteki yerini alır (Bumin, 2005). Küreselleşme paradigmasının bilinen sanat için böyle bir son hazırladığı gözlenebilmektedir. Öte yandan, küreselleşme paradigması

kendi gerçekliğini yeniden üretirken gerçek dünyada neoliberal ekonominin derinleştirdiği gelir dağılımındaki bozuklukların, işsizliğin yanı sıra küresel ısınmanın insan yaşamını doğal ve fiziksel çevre, tarım ve gıda, temiz su ve sağlık, kent yaşamı, kalkınma ve ekonomi, teknoloji olmak üzere pek çok boyutta olumsuz etkilemesi sonucunda, çok da uzak olmayan bir gelecekte dünya nüfusunun önemli bir kısmı şiddet olaylarından ve toplumsal kargaşalardan etkilenecek, kitlesel göçler başlayacaktır.

Resim 2- Persimmon, Robert Rauschenberg (1925 - 2008 Florida) ABD'li ressam, heykeltıraş, fotoğrafçı, baskıcı ve performans sanatçısıdır. Postmodern sanatçı.

Resim 3- Tracer, Robert Rauschenberg (1925 - 2008 Florida) ABD'li ressam, heykeltıraş, fotoğrafçı, baskıcı ve performans sanatçısıdır. Postmodern sanatçı.

Böyle bir paradigma içindeyken Von Humboldt'un temellerini attığı aydınlanmacı paradigmanın eğitim modeli işe yarar mı? Sanatın derinliksiz, kolaja bağımlı, üst üste getirilmiş imgelere endeksli, kendine özgü bütünlüğü ve tutarlığı olmayan, sağlam bir kültür düşüncesinden uzak, çökmüş bir zaman-mekân duyarlılığına dayalı anlayış çerçevesinde ürünler vererek (Turani, 2008) küreselleşme paradigmasının geniş kitleler tarafından benimsenmesi ve yerleşmesinde oynadığı rolü gözlemleyebiliyoruz. Ama bu paradigmanın terk edilmesinde sanatın nasıl bir rol oynayacağı hakkında henüz hiçbir fikrimiz yok. Bu rolün merkezinde yer alan sanat eğitimi nasıl olmalı sorusu hala cevaplandırılmamış durumda. Bu sorulara cevap ararken üretim ilişkilerinin şeklinin yani ekonomi politiğin belirleyici etkisini göz ardı etmemek gerekmektedir. Kültür, genelde eğitim, özelde sanat eğitimi de, hangi ekonomik politik hayatın içindeyse ona uygun şekillenir. Elbette bir süre sonra karşılıklı etkileşime gireceklerdir. Ama hala baskın olan ekonomi politiktir. Bu gerçekliği göz ardı eden her türlü eğitim modeli naif bir söylem olarak kalmaya mahkûm olacaktır.

Her şeyden önce çok hızla bunalım üretmesi ve sürdürülebilir olmaması nedeniyle küreselleşme paradigmasının bir geçiş unsuru gibi algılanması çok da hatalı olmaz. Beklenen yeni paradigmanın, etki oranları tartışmaya açık olmak üzere aydınlanma paradigması ile küreselleşme paradigmasının hibrit (melez) bir haline dönüşmesi kuvvetle muhtemeldir. Bu,

bütün ideolojik karşı çıkmaların veya onaylamaların ötesinde başımıza gelecek bir durum olarak gözükmektedir. Bu noktada, olası hibrit paradigma için belki de Edgar Morin'in "Geleceğin Eğitimi İçin Gerekli Yedi Bilgi" kitabında işaret ettiği noktalar yeni bir eğitim modeli için bir tartışma zemini yaratabilir. Aslında Morin, Von Humboldt ve daha sonraki düşünürlerin katkısıyla ortaya çıkan eğitim modelinden tamamen kopmadan oradaki öğelere hümanist düşünceden ve küreselleşme paradigmasından bazı öğelerin eklenerek zenginleşmesini önerir gibi gözükmektedir. Yani hibrit paradigma, doğası gereği hibrid eğitim modelini düşündürür. Tabii ki, Burada hibrit sözcüğü paradigma değişiminden bahsettiğimize göre modifikasyon olarak algılanmamalıdır. Morin, Von Humboldt orijinli olmasına karşın eklemelerle günümüze kadar geldiğinden süreç içinde dejenerasyona uğraması muhtemel eğitim modelinin "yedi bilgi" bağlamında yeniden düşünülmesini ve üretilmesini önermektedir.

Morin'in önerdiği bu "yedi bilgi"nin ilki, "Bilmenin Körlükleri: Hata ve Yanılsama"dır. Morin burada, hata ve yanılsamanın dış ve iç bileşenlerini analiz ederek insanlığın zihinsel faaliyetindeki olumsuz rolünün altını çizer. Bunların 20. yüzyılda ürkütücü boyutta olmak üzere, tüm insanlık tarihi boyunca ne kadar çok trajediye yol açtığından bahsederek eğitimin en önemli görevlerinden birinin zihinsel faaliyetlerin bu hata ve yanılsamalardan korunması için gerekli donanımı vermesi gerektiğini söyler. İkinci bilgi, "Akla Uygun Bir Bilginin İlkeleri"dir. Günümüzde, bağlam, parça-bütün ilişkisi, çok boyutluluk, karmaşıklık ile ilgili algılama ve kavrama sorunları bulunmaktadır. Bu bağlamda eğitimin bilgilere erişim, bilgilerin eklenmesi ve düzenlenmesini ve bundan hareketle sorunu saptayacak düşünme biçimlerini, başka bir deyişle ne bütünlerin bilgisi için parçaların bilgisini, ne de sentez için analizi terk etmeyen düşünme biçimlerini öğretmesi gerekir. Üçüncü bilgi, "İnsanlık Durumunu Öğrenmek"tir. İnsan hem fiziksel, hem biyolojik, hem psişik, hem de tarihsel bir varlıktır. Bugünkü eğitim modelinde bütünüyle disiplinler arasında paylaşılarak parçalanmış insanın bu varlığı, bireyin hem kendi kimliğinin karmaşık niteliğinin hem de diğer tüm insanlarla ortak kimliğinin bilgisine ve bilincine sahip olmasına olanak vermemektedir. Hâlbuki eğitim, doğa bilimleri ve sosyal bilimler içinde dağılmış bilgileri yeniden düzenleyerek insanın birliği ve karmaşıklığını görebilen ve insani olan her şeyin birliği ile çeşitliliği arasındaki ilişkiyi içselleştirmiş bireyler yetiştirmelidir. Dolayısıyla bu eğitim modelinin ürünü bireyler yeryüzü yurttaşları olarak varlıklarını sürdürmelidirler. Dördüncü bilgi, "Dünyalı Kimliği Öğretmek"dir. İnsanlığın küresel ortak bir kaderinin varlığı mevcut eğitim modelinin içermediği bir kavram. Bu eksiklik bireylerin tüm insanlıkla ilgili duyarlılık ve dayanışma duygusunu zayıflatmaktadır ki eğitimin hedefinin bunun tersi olması gerekir. Beşinci bilgi, "Belirsizlikleri Göğüslemek"tir. Eğitimin karmaşık ve rastlantısal süreçlerin ortaya çıkardığı belirsizliklerin anlaşılmasında ve yönetilmesinde gerekli strateji ilkelerini öğretmesi gerekir. Altıncı bilgi, "Anlamayı Öğrenmek"tir. Anlayış, insan iletişiminin hem amacı hem de aracıdır. Dolayısıyla anlamamanın öğretilmesinin günümüz eğitim modelinde yer almaması büyük bir eksikliklerdir. Anlamamanın öğrenilmesi aslında anlayışsızlığın kökeni, biçimleri ve sonuçlarını incelemeyi gerektirir. Bu tarz incelemenin eğitim modeline dâhil edilmesinin ırkçılığın, yabancı düşmanlığının ve nefretin belirtilerine değil köklerine yöneleceği göz önüne alınırsa gerekliliği açıktır. Morin'in önerdiği son bilgi, "İnsan Türünün Etiği"dir. Etik eğitimi, aslında yerel bir değer olan ahlak eğitimi değildir. Etik eğitimi, her insanın hem toplumun hem bir türün parçası olarak birey olduğu bilincini kazandırmalıdır. Böylece bireylerin özerkliğinden, toplumsal katılımından ve insan türüne aidiyet bilincinin içselleştirilmesiyle aynı zamanda insani gelişme sağlanır. Şoven duygulardan uzak, dünyalı bir birey yetiştirmek, dünya yurttaşı yetiştirmek eğitimin amacı olmalıdır (Morin, 2006).

Edgar Morin'in önerileri küresel, dayanışmacı, tümel ve etik değerlere sahip bireyin üretilmesini hedefler. Yer yer naif gelebilecek bu önerilerin üretim ilişkilerinin alacağı şekle göre tümünün ya da bir kısmının benimsenmesi veya tümüyle reddedilerek bir kenara atılması olasılığı insanlık tarihinin öğrettiği gerçeklikle karşımızda durmaktadır. Her şeye rağmen bu çabalar, insanlığı, eşitlik-özgürlük-kardeşlik kavramlarının içselleştiği ütopyik bir dünyaya taşınması ve "trajedilerin sonu"nun geldiği bir çağı görebilme umudunun korunmasını sağlaması, güzel bir gelecek umudunun devamı için önemlidir. Bu bağlamda, sanatın, doğası gereği, hem gelişen paradigmanın geniş kitleler tarafından benimsenmesi ve yerleşmesinde hem de tıkanan paradigmanın terk edilmesinde oynadığı kilit rolün altını özellikle çizmek gerekir. Sanatçı belki de farkına varmadan oynadığı bu rolün kendisine yüklediği sorumluluğunun bilincini taşımalıdır. Sanatın bu işlevi gereği özünde umudu yeşertmek ve canlı tutmak gibi bir misyonu barındırdığının ve insanlığın "trajedilerin sonu"nun geldiği bir çağı görme umudunun ancak sanatçının bu yönde desteğiyle sürdürebileceğinin bilincine varılması önemlidir.

Referanslar

Babüroğlu Oğuz N (Editör) (2003). Eğitimin Geleceği, Üniversitelerin ve Eğitimin Değişen Paradigması, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Bumin Tülin (2005). Hegel Bilinç Problemi, Köle-Efendi Diyalektiği, Praksis Felsefesi, Yapı Kredi Yayınları, 3. baskı, İstanbul.

Morin Edgar (2006). Gelecek Eğitimi İçin Gerekli Yedi Bilgi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Saruhan Şadi Can ve Özdemirci Ata (2005). Bilim, Felsefe ve Metodoloji, Araştırmada Yöntem Problemi (SPSS Uygulamalı), İstanbul.

Su Süreyya (2005). "Çağdaş sanat için bir yokoluş senaryosu", Birikim, Sayı: 241, Sayfa: 77-81, Haziran 2009.

Turani Adnan (2008). Çağdaş Sanat Felsefesi, Remzi Kitabevi, 6. baskı, İstanbul.